

ІСТОРІЯ ГЕОГРАФІЇ ТА ІСТОРИЧНА ГЕОГРАФІЯ

УДК 908 (477)

Йосип СВИНКО

ГЕОЛОГО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЮРІЯ ПОЛЯНСЬКОГО В АРГЕНТИНІ

(до 115-річчя від дня народження та 60-річчя еміграції вченого в Аргентину)

Юрій Полянський [8]

Юрій Полянський відноситься до когорти тих українських учених, на долю яких випало пережити дві світові війни, які лавиною прокотилися по нашому краю у ХХ столітті. Ці війни не лише зламали його життєвий шлях, перешкодили здійсненню юнацьких мрій, але й змусили взятися за зброю, щоб захищати свою землю від нападників і врешті-решт покинути рідну Батьківщину та перебратися в далекі чужі краї, рятуючись від жорстокого тоталітарного комуністичного режиму. Але й там, далеко від Батьківщини, серед чужинців, працюючи тривалий час на важких фізичних роботах, він не втратив інтересу до науки і самовідданою працею здобув визнання та відповідні посади в науковому світі чужої країни, написавши кілька десятків книг і наукових статей з геології та географії Аргентини, яка за життя надала йому притулок, а після смерті прийняла у свою землю.

У цій статті ми подаємо основні відомості про важкий життєвий шлях і наукову діяльність визначного українського ученого Юрія Полянського, зібрані і опрацьовані нами на основі відомих нам його наукових праць, літературних джерел та архівних матеріалів, недоступних широкому колу читачів.

Юрій Полянський народився 6 березня 1892 року в с. Жовтанцях тепер Кам'янка-Буського району Львівської області у родині священика. Середню освіту здобув у 1910 р. у старовинному українському місті Ярославі (тепер Польща). У 1911 р. вступив на філософський факультет Віденського державного університету, через рік, у 1912 р. перевівся до Львівського університету, який закінчив у червні 1914 р. за спеціальністю географія, геологія і палеонтологія [3].

На початку Першої світової війни, влітку 1914 р., його мобілізували до австрійської армії, де він служив поручиком у гарматному полку. Влітку 1918 р., коли Австро-Угорська імперія почала розпадатися, Юрій Полянський, разом з іншими українськими патріотами (Д. Паліївим, Л. Огоновським, Д. Вітовським, П. Бубелою, В. Старосольським, Н. Гірняком, І. Рудницьким та ін.) створюють підпільний Військовий Комітет, який за короткий час провів величезну підготовчу роботу і забезпечив здійснення так званого листопадового здвигу і проголошення у Львові Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР). З осені 1918 р. до квітня 1920 р. його батарея гармат в складі Української Галицької Армії (УГА) брала участь в багатьох боях з поляками [1]. На жаль, ця війна не дала бажаної перемоги і не привела до створення української незалежної держави. Після розвалу УГА та розпуску корпусу Січових Стрільців, в червні 1920 р. Ю. Полянський повертається до окупованого поляками Львова, його арештовують, а після звільнення тривалий час тримають під наглядом польської військової жандармерії [2].

У міжвоєнний період Ю. Полянський займається головно науковою і педагогічною діяльністю. Влітку 1920 р. він влаштовується вчителем в Академічну гімназію у Львові, одночасно його зараховують у штат музею Наукового Товариства ім. Шевченка (НТШ) де він впорядковує фонди і експозицію музею [2,6].

Починаючи з 1923 року Ю. Полянський щорічно проводить довготривалі польові дослідження головним чином у Тернопільському Придністров'ї, збирає багатий джерельний матеріал з геології та археології, що ліг в основу усіх подальших його наукових висновків та поповнив фонди і експозиції музею НТШ. Його дослідженням у Придністров'ї значною мірою сприяло те, що тут у с. Новосілка Костюкова Заліщицького повіту він мав можливість часто зупинятися і жити в родині місцевого священика Омеляна Боярського, дочка якого Марія стала його дружиною. У 1927 р. за значні досягнення в науковій роботі Ю. Полянського обирають дійсним членом НТШ. Протягом 1925-1928 рр. він опублікував 14 наукових праць з геології, геоморфології та археології українською та німецькою мовами. У 1929 році виходить його головна праця з геології та геоморфології Західного Поділля „Подільські етюди. Тerasи, леси і морфологія Поділля над Дністром” [4], яку захистив у 1930 році як докторську дисертацію. 31 червня 1930 року йому присвоєно вчений ступінь доктора філософії з географії.

У 1929-1931 рр. Ю. Полянський працював позаштатним геологом у Державному польському інституті у Варшаві і провів знімання постпліоценових відкладів на планшеті Ягольниця-Чернелиця-Заліщики на Поділлі в масштабі 1:100000, а у 1932-1934 рр. як геолог-топограф при Державному Бюро Меліорації Полісся в Бресті-Литовському склав три аркуші геологічної карти Західного Полісся у масштабі 1:100000 (Брест-Литовський, Ветли, частково Любешів).

Паралельно з науковою роботою Ю. Полянський у 20-30-тих роках займався педагогічною діяльністю: з 1920 по 1937 р. він працював на посаді вчителя („професора”) Першої Львівської академічної гімназії, де викладав переважно географію та історію; у 1921-23 рр. читав лекції з географії і проводив лабораторні заняття й екскурсії зі студентами Українського Таємного Університету, викладав основи антропології слухачам Греко-Католицької Богословської Академії у Львові (1937-1939 рр.) [7], працював шкільним візитатором (інспектором). Власне період з 1923 по 1939 рр. був чи не найбільш насиченим і продуктивним у житті Ю. Полянського, саме в цей період він проявив себе як талановитий дослідник в галузі геології, геоморфології, палеогеографії та археології, опублікував 29 наукових праць.

Плідна робота на користь української науки була перервана советською окупацією Галичини у вересні 1939 року. Почалась тотальна перебудова всього до тогочасного життя, арешти українських патріотів. Ю. Полянського арешт обминув мабуть тому, що у 30-ті роки він практично відійшов від політики і займався виключно науковою та педагогічною діяльністю. Навпаки, вже у вересні 1939 р. його призначили заступником завідувача Львівського обласного відділу народної освіти та директором Львівського наукового природознавчого музею АН УРСР, а в грудні цього ж року його, як відомого вченого і педагога з великим досвідом, призначили завідувачем кафедри географії Львівського університету, обрали професором [3].

22 червня 1941 р. почалася війна між Радянським Союзом і нацистською Німеччиною. 30 червня, в перший день німецької окупації Львова, тут було проголошено відновлення Української держави на чолі з Ярославом Стецьком. У цей же день Ю. Полянського призначають Головою Тимчасової Управи (бургмістром) м. Львова, але на цій посаді він пробув недовго, лише до 10 вересня 1941 р. Його звільнили, піддали допитам, але не арештували, а дали можливість працювати у шкільній адміністрації Львова. Водночас він виконував важливу функцію в Українському Центральному Комітеті (УЦК) у Кракові, який очолював В. Кубійович, відповідав за організацію народної освіти в Галичині.

У 1943 р. з наближенням советської армії до Львова Ю. Полянський з сім'єю переїжджає спочатку у Краків, потім у Відень, де очолює представництво УЦК в Австрії. У квітні 1945 р. емігрує у Баварію, проживає деякий час в с. Ауфкірх, а після перенесення Українського Вільного Університету з Праги до Мюнхена стає в ньому професором

географії, а також викладає її в Міжнародному Вільному Університеті (УНПРА) для біженців зі Східної Європи, беручи участь у відновленні діяльності НТШ.

У 1947 р., щоб не потрапити в руки репресивних органів советської влади, Ю. Полянський переїжджає до Аргентини у Буенос-Айрес, де вже працював його брат. Чужина зустріла його неласкаво. Європейських дипломів тут не визнавали, потрібно було починати все спочатку, а йому йшов уже 55-й рік. Чотири місяці не міг знайти роботи за фахом, згодом влаштується у Державній геологічній службі, де працював на різних посадах майже десять років (до 1956 р.). Саме в цей період, з кінця 40-их до середини 60-их років ХХ ст. Геологічна служба Аргентини (пізніше Управління гірничої справи і геології) проводили систематичне геологічне картування країни в масштабі 1:200 000. Ця організація випустила ряд геологічних і гірничих звітів і закінчила складання 100 планшетів детальної геологічної карти (площа кожного планшета 4 тис. км²). В 1950 р. була опублікована геологічна карта Аргентини в масштабі 1:2 500 000, уточнена в 1964 р. [9]. У виконанні цих робіт активну участь брав Ю. Полянський. Польові дослідження проводив в основному в Андах (в пустелі Мендоза, та на висоті 2-4 тис. м н.р.м.). Одночасно займався і науковою роботою. В 1956 р. його помітили як відомого знавця геології Аргентини і запросили на посаду звичайного професора престижного в Аргентині державного університету в Буенос-Айресі. На цій посаді він пропрацював ще одинадцять років, тобто до 1967 р., але й після цього, його як визначного спеціаліста залишили на посаді пленарного професора і консультанта з геології в цьому ж університеті до останнього дня життя 19 липня 1975 року.

В Аргентині, як і раніше в Україні, Ю. Полянський винятково важливого значення надавав польовим дослідженням. Займався вивченням стратиграфії, тектоніки і геоморфології окремих регіонів Аргентини, вулканізму та зледеніння в Андах.

У науковому доробку Ю. Полянського в Аргентині особливе місце займають його праці, присвячені вивченню верхнього палеозою цієї країни. Вони охоплюють широкий комплекс різноманітних проблем, від стратиграфії і палеонтології до тектоніки, вулканізму, палеогеографії та зледеніння. Дослідження він проводив по окремих частинах (блоках). Перша публікація з цієї серії „Блок Сан Рафаель у провінції Мендоза” появилася у 1951 р., і вони продовжувались протягом 50-их, 60-их, 70-их років. Підсумок цих досліджень викладено у великій монографії „Карбон і Перм Аргентини” [5], яка вийшла у видавництві університету в Буенос-Айресі у 1970 р., друге видання у цьому ж видавництві – у 1978 р., через три роки після смерті автора (рис.1.).

Книга складається зі вступу, одинадцяти розділів, бібліографії, списку скам'янілостей, тематичного покажчика та покажчика авторів. У розширеному вступі (8 сторінок), який нумерується як перший розділ, дається короткий історичний огляд дослідження, стратиграфічна таксономія і стратиграфія, хронологічний поділ і кінцева мета. У другому розділі дано детальний опис морських відкладів нижнього карбону за окремими геологічними структурами та регіонами не лише Аргентини, а й суміжних територій (наприклад, Чилі). У третьому розділі охарактеризовано тектонічні рухи в карбоні, моласові відклади і середньоварисційський магматизм. У четвертому – верхній карбон і нижня перм, п'ятому – пізньоварисційські рухи і пермський магматизм. У шостому розділі дано підсумкову характеристику мезо- і верхньоварисційського магматизму. Сьомий розділ присвячений детальній характеристиці пізньопалеозойського суходолу на кожній із 34 ділянок регіону. Восьмий розділ містить окремі замітки стосовно варисційського магматизму, широко розповсюдженого на верхньопалеозойському суходолі, дев'ятий – роздуми про палеогеографію на західних пампах та рівнині Чеко-паранензе, десятий – роздуми про палеогеографію пізнього палеозою, еволюцію і вік осадків у внутрішніх котловинах. Останній, одинадцятий розділ стосується зледеніння пізнього палеозою, можливих причин і коливань клімату.

Ми навели перелік назв розділів книги „Карбон і Перм Аргентини” для того, щоби

показати як всесторонньо і детально Ю. Полянський намагався охарактеризувати один з надзвичайно складних етапів геологічної історії Аргентини. У цій книзі він узагальнив дані 440 наукових праць, що стосуються геології верхнього палеозою Аргентини. Скориставшись методом усестороннього контролю в описовій частині і різноманітними гіпотезами у синтетичній частині, він одержав можливість запропонувати читачу свій розв'язок загальних і регіональних проблем. Книга написана у формі монографії, але він розглядав її як навчальний посібник для своїх колег і наступників у цій галузі. Очевидно, саме тому вона була перевидана вдруге через три роки після його смерті, накладом 3000 примірників.

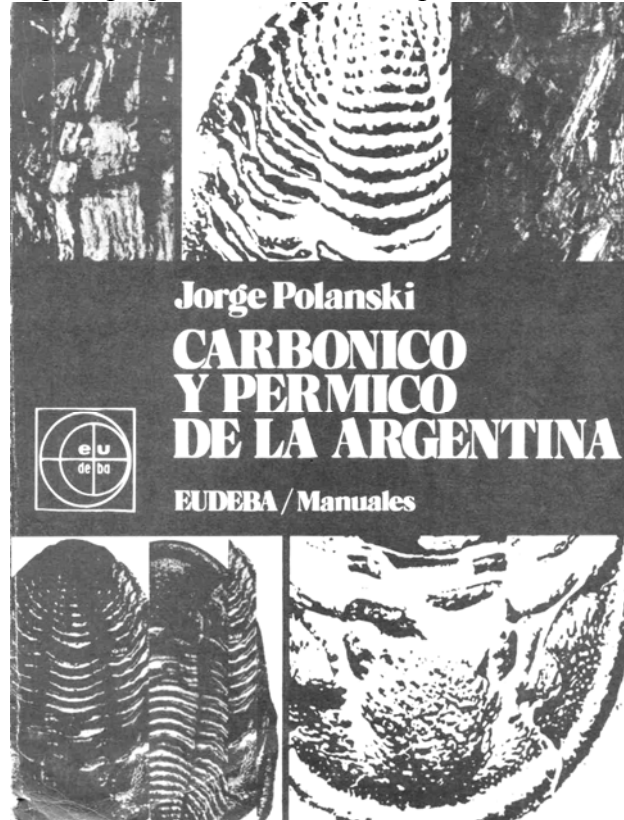

Рис. 1. Титульна сторінка книги Ю.Полянського „Карбон і перм Аргентини”

На нашу думку заслуговують особливої уваги методичні принципи і поради Ю. Полянського щодо регіональних геологічних досліджень, якими він користувався і рекомендував своїм наступникам. Ось основні з них:

- геологічний аналіз значної площі повинен бути повним і містити всі події, що відбувалися у просторі і часі;

- не можна упускати в синтетичній роботі цикли морського і континентального осадконагромадження, вмісні палеонтологічні рештки, цикли і фази діастрофізму, магматизм, пов'язаний з тектонічними рухами, які часто закладають великі позитивні форми сучасного рельєфу;

- для полегшення сприйняття багатого і різноманітного матеріалу в тексті необхідно використовувати рисунки. Графічна допомога, в таких випадках, не лише зменшує пояснювальний текст, але й полегшує швидко візуальну ідентифікацію одиниць або геологічних подій, що стосуються даної роботи;

- кінцева мета наукового дослідження в геології – пошуки типового, загального, котре переважає в численній різноманітності подій, які об'єднують найбільший об'єкт, яким оперують природничі науки, Землю. Кінцеву мету не цікавить одиничне і чисто місцеве; також каталог і накопичене нагромадження деталей і особливостей, які мають велику цінність на початкових етапах дослідження. Вони – це те, що дає синтезу реальну і тверду

основу. Обидва мають цю ж кінцеву цінність;

- метод всебічного контролю спонукає вивчати кожне утворення або одиницю в закінченому вигляді. Наприклад, досліджуючи петрографію чи седиментацію необхідно вивчати цикли осадконагромадження і виверження, деформації, пов'язані з магматизмом, палеонтологічний вміст і його еволюцію, розташування, ареал, зміни і зв'язки з прилягаючим утворенням;

- вчені часто проявляють слабкість: коли вони знаходяться новий факт, то переконані, що саме він має розв'язати проблему. Метод різноманітних робочих гіпотез дозволяє досліднику виявити приховану небезпеку у нашій звичці пошуку єдиного вирішення, однієї причини для пояснення регіонального геологічного явища;

- кожен дослідник з природничих наук має право на різну обґрунтовану інтерпретацію правильних спостережень іншого автора.

Результати досліджень в Аргентині Ю. Полянський виклав у десятках наукових праць. Крім цього, він написав ряд розділів до підручників, а також виготовив геологічні карти і написав ряд гасел до українського й англійського варіантів „Енциклопедії Українознавства”. Геологічна громадськість й уряд Аргентини високо поцінували дослідження Ю. Полянського. За деякими непідтвердженими свідченнями його було обрано академіком АН Аргентини, почесним членом Асоціації Геологів Аргентини, членом-кореспондентом Асоціації Геологів Мендози, відзначено урядовою нагородою. За інформацією керівника української громади в Аргентині Юрія Іваника, поданою професору О.І. Шаблію, на надгробку Ю. Полянського написано: „Проф. д-р Юрій Полянський. Учитель, вчений, патріот і гуманіст, який боровся за його рідну Україну. Збагатив геологію Аргентини своїми працями про провінцію Мендоза у високих Кордильєрах. Звичайний професор і консультант на факультеті точних і природничих наук. Лауреат національної геології у 1964 р.” [8]. Так високо оцінено його самовіддану працю в Аргентині й, на жаль, майже забуто його ім'я у нас в Україні.

Збір і перевидання українською мовою його наукової спадщини є невідкладним завданням сучасного покоління українських вчених геологів, географів та археологів, щоби зробити її доступною для широкого кола наукової громадськості, вчителів, студентів та учнів шкіл, щоби вони могли пишатися ним як своїм визначним співвітчизником. Він вартий того, щоби про нього знали українці не лише в далекій Аргентині, а й у нас в Україні, де він народився і якій він віддав найкращі роки свого життя.

Література:

1. Демедюк Микола. Дійсний член НТШ – Юрій Полянський // Вісник НТШ. – Львів, 1995.-ч.12-13.-С.10-11,22.
2. Енциклопедія українознавства. – Т.6. – Львів, 1996р. – С.2229-2230.
3. Львівський облархів. Фонд 119. Опис 1.
4. Полянський Юрій. Подільські етюди // Збірник матем.-природописн.-лікарськ. Секції НТШ. –Львів, 1929, т.ХХ. – С.1-165.
5. Свинко Й. Юрій Полянський – учитель, вчений, патріот і гуманіст // Освітнянин, ч.5(71). –Тернопіль, 2004. – С.26-28.
6. Свинко Й.М. Юрій Полянський – визначний український геолог, геоморфолог і археолог. // Наукові записки ТДПУ. Серія: географія. –Тернопіль, 2004. №1. –С.3-9.
7. Шаблій О.І. Володимир Кубійович: енциклопедія життя і творення. –Париж-Львів, 1996. – С.298-305.
8. Энциклопедия региональной геологии мира. – Ленинград: Недра, 1980. – С.421-425.
9. Polanski J. Carbónico y Pérmico de la Argentina. – Editorial Universitaria de Buenos Aires, 1978. – 278 p.

Summary:

Yosyp Svyenko. GEOLOGICAL AND GEOGRAPHICAL RESEARCH BY YURIY POLYANSKYI IN ARGENTINA

Main facts about a hard life of a well-known Ukrainian scientist, professor Yuriy Polyanskyi, were shown. His achievements in studies of stratigraphy, paleontology, tectonics, volcanism and geomorphology of some regions of Argentina were characterized. Collection and re-edition of his scientific works in Ukraine is suggested.